

Др Јована Иветић¹

Универзитет у Фиренци

Одсек за историју, археологију, географију, уметност и позориште

Италија

УЧЕШЋЕ ИТАЛИЈАНСКИХ ПРЕДСТАВНИКА У КОМИСИЈИ ЗА ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ГРАНИЦА СРБИЈЕ НАКОН БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА

Апстракт: На Берлинском конгресу велике силе решиле су сва питања и проблеме настале ратом Русије против Османског царства, али су истовремено решења ускладили са сопственим интересима. Берлинским уговором велике силе регулисале су да разграничење Србије и Бугарске треба да обави међународна комисија. Отвореним је остало питање да ли ће та комисија обележити и српско-турску границу, будући да другим чланом уговора није предвиђено да то обележавање изврши међународна комисија. Одлукама Берлинског конгреса Србија је добила знатно мање територије од очекиваних, али је то проширење било увећано за више од четвртине њене дотадашње територије. Интереси великих сила међу којима су биле Русија, Аустрија и Енглеска умањили су могућност ширења српске територије на местима која су била директно њена интересна сфера. Обележавање српске границе завршено је годину дана након завршетка конгреса.

Кључне речи: Србија, Италија, граница, дипломатија, обележавање граница

Санстефански мировни уговор био је повољан за Русију, али је изазвао негодовање великих сила, у првом реду Енглеске. Како Русија није била спремна на војне сукобе са Енглеском приступило се преговорима око ревизије мировног уговора. Стварању Велике Бугарске противила се и Аустрија, која је желела да заустави руску доминацију на Балкану. У дипломатским преговорима са Енглеском, Русија је била принуђена да напусти ту идеју. Заједничким деловањем Енглеске и Аустроугарске заустављено је ширење руске доминације и привремено се задржало затечено стање у Турској. Ревизија Санстефанског мировног уговора дала је наду и Србији да ће успети да добије територијално проширење.²

¹ *jovana11ki@gmail.com*; Jovana Ivetić, University of Florence, Department of History, Archaeology, Geography, Art and Theatre, Italy

² Alen J. P. Tejlor, *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*, Sarajevo, 1968, 243–244; Михајло Војводић, *Пушеви српске дипломатије*, Београд, 1999, 15.

Берлински конгрес заказан је за 13. јун 1878, а трајао је до 13. јула исте године. Србија није имала право учешћа на конгресу, али је њен министар спољних послова, Јован Ристић, био присутан у Берлину и мимо седница покушавао да придобије благонаклоност учесника за српске тежње.

Када је питање Србије изнесено пред конгрес, расправљало се о њеној независности. Први се изјаснио представник Француске Вадингтон (Waddington) који је уз признање независности тражио да у Србији буде проглашена једнакост вера. Овај предлог силе су усвојиле једногласно, али нису пристале да дају гаранцију за српску независност. Даље расправе о српском питању биле су усмерене на њену територију, што је Србију ставило у незавидан положај, јер није могла да рачуна на санстефанске границе, будући да је Аустроугарска била противна њеном ширењу на Нови Пазар, што је образложила њеном потребом за изградњом железнице. Русија по овом питању није хтела да заштити српске интересе, али се успротивила аустроугарским предлозима да накнада Србији иде у правцу Бугарске, где би Србија добила Врање, Трн, Пирот. Русија је Трн и Пирот наменила Бугарској, а Србији накнаду у гњиланском крају, чему се поново успротивила Аустроугарска.

Првобитно се гласало о југозападној српској граници, која је утврђена код Копаоника, село Место припало је Турској, а теснац Преполца Србији. Медвеђска долина такође је прешла у руке Србије, а лапска долина остала је Турској. Расправа се наставила око Врања и Грделичке клисуре, јер Енглеска била противна том питању. Андраши је предложио да се то питање реши гласањем. За српску страну гласале су Немачка, Аустрија, Француска, Русија, а против Енглеска, Турска и Италија. Ристића је изненадио противан глас Италије, али он није био упознат са одлукама грофа Кортија да не подржи политику балканских народа, јер је сматрао ризичном по његову земљу, иако остали италијански званичници нису делили његово мишљење. Енглеска је и после гласања уложила свој протест. Предлог за решење потекао је од Француске, која је предложила да гранична линија иде јужно од Врања, што би Турској дало сигурност, а да Србији остане Врање.

Проблеми око српских граница настављени су сукобима око Трна и Пирота. Србија је била спремна да се о овим питањима изјасне становници тих области. Комисије које су требале да расправљају о овим питањима одлучиле су да Цариброд остане Бугарској, а Трн и Пирот Србији, али пошто је у исто време одлучено да Ихтмански кланац из стратегијских разлога остане Турској, накнада Бугарској била је Трн. Коначно решење било је да је „Србија добила Пирот до Цариброда и Балкана, са једним делом среза Трнског”.³

³ Чедомир Попов, *Француска и Србија 1871–1878*, Београд, 1974, 417–418; Јован Ристић, *Дипломатска историја Србије*, II, Београд, 1898, 205–227; ASDMAE, Confidenziale, Documenti Diplomatici, Serie LX, Questione d'Oriente, aprile–maggio–giugno 1878, N 2011, N 2019, *I documenti diplomatici italiani, seconda serie: 1870–1896*, Volume, X (24. marzo – 16. ottobre 1878), 18, 29, 46, 110, 119, 144, 167, 168, 194, 209, 216, 220–222, 277, 279, 301; *Србија 1878: документи*, Београд 1978, 252, 260, 293, 295, 326, 327, 329; Владан Ђорђевић, *Србија на Берлинском конгресу*, Београд, 1890, 30, 43.

Независност Србије потврђена је 34. чланом уговора. Услови за њену независност налазе се у члану 35 којим се требала успоставити једнакост свих вера и свим њеним држављанима дати грађанска и политичка права. Линија разграничења српских граница описана је у 36. члану:

граница Србије следи линију матицом Дрине до њеног утока у Саву, остављајући Кнежевину Србији Мали Зворник и Сакар, па даље старом границом Србије све до Копаоника, од кога се одваја на врху Канилуга. Одатле иде најпре западном границом Нишког санџака преко јужне стране Копаоника, гробеном Марице и Мрдарске планине, који образују вододелницу између долине Ибра и Ситнице, с једне, и Топлице с друге стране, остављајући Преполац Турској. Затим граница скреће на југ вододелницом између Брвенице и Медвеђе, остављајући читаву долину Медвеђе Србији, даље гробеном Гољак планине (стварајући вододелницу између Криве реке са једне стране, и Пољанице, Ветернице и Мораве, с друге стране) до Врха Пољанице. Затим нова граница води огранком Карпинске планине до утока Којинске у Мораву, прелази Мораву, пење се вододелницом између потока Којинског и потока што утиче у Мораву близу села Нерадоваца, па се више Трговишта састаје са Планином Св. Илија. Од ове тачке иде гробеном Св. Илија до брда Кључ, па, прелазећи преко тачака које су на карти обележене, преко Бабине горе до Црног Врха. Од Црног Врха ново повлачење граница Србије спаја се са границом Бугарске, то јест: иде вододелницом између Струме и Мораве, врховима Стрешера, Виљо кола и Меџид планине, па се преко Гацине, Црне Траве, Дарковске равни, Драинице, затим Дешчланог кладенца, поново састаје са вододелницом горње Сукове и Мораве, иде право ка Столу и одатле се нова граница спушта да би на 1000 метара северозападно од села Сегуше пресекла пут Софија-Пирот. У првој линији се пење ка планини Видлич, а отуд на Радочину, у ланцу Коџа-Балкана, остављајући Србији село Дојкинце, а Бугарској село Сенокос. Са врха планине Радочине граница се наставља ка северозападу на Гребен Балкана преко Чипровачког Балкана и Старе планине до старе источне границе Кнежевине Србије, близу Смиљеве чуке, а одатле старом границом до Дунава, где се завршава код Раковице.⁴

Одредбама Берлинског конгреса анулиране су одредбе Санстефанског мира. Поред независности Србија је добила територијално проширење, али не у оној мери у којој се надала.

По завршетку Берлинског конгреса састала се српска Скупштина у Крагујевцу 14. јула 1878. са задатаком да прихвати све тачке Берлинског уговора које су се тичале Србије и да одобри споразум који је Јован Ристић потписао са аустроугарским представником у Берлину.⁵ Скупштина је усвојила све тачке које су се односиле на Србију, а по препоруци кнеза Милана требала

⁴ ASDMAE, Libro Verde, Trattato di Berlino, del 13. luglio 1878, articolo 36; Душко М. Ковачевић, *Србија и Русија 1878–1889*, Нови Сад, 1998, 51; *Србија 1878: документи*, 280, 281, 285, 341; Јован Ристић, *нав. дело*, 232–240; ; *I documenti diplomatici italiani, seconda serie: 1870–1896*, Volume, X (23. marzo – 16. ottobre 1878), 240, 282, 293; Владан Ђорђевић, *нав. дело*, 56–57.

⁵ *Србија 1878: документи*, 575; Душко М. Ковачевић, *нав. дело*, 56.

је да одобри и конвенцију Аустроугарске и Србије. Прокламацијом кнеза Милана од 22. августа 1878. успостављена је независна Србија,⁶ која је требало да спроведе у дело 36. члан Берлинског конгреса, који се односио на обележавање њених граница. Српски кнез и Влада сматрали су да би за економско стање Србије било пожељно да се разграничење изврши у што краћем року, јер би се тако умањили расходи за издржавање српске војске на граници, који су оптеретили ратом исцрпљен финансијски систем Србије.⁷

Берлинским уговором регулисано је да би разграничење Србије и Бугарске требало да обави међународна комисија, а остало је отворено питање да ли ће та комисија обележити и српско-турску границу, будући да другим чланом уговора⁸ није предвиђено да то обележавање изврши међународна комисија.⁹

Како је текло обележавање српске границе и са којим се проблемима сусретао српски представник, па и сама Влада? Пре почетка рада међународне комисије одлуком српске Врховне команде створене су комисије које су у јулу 1878. прешле трасу граничне линије одређене Берлинским уговором на основу аустроугарских генералштапских карата, које су, како ће се потврдити током рада комисије, биле са доста грешака, што ће умногоме отежати ток разграничење.¹⁰ Додатне проблеме у обележавању границе Србија је имала са руским представницима, који су заступали бугарске интересе. Повод руском негодовању допринела је српска Влада, која није извршила евакуацију својих војника и цивилне власти са територија које је ослободила српска војска, а које су Берлинским уговором додељене Кнежевини Бугарској. Српска Влада је настојала да задржи такво стање док комисија не повуче званичну демаркациону линију.¹¹ С друге стране, остала је српска војска и на граници са Турском што је наишло на оштру осуду Лондона. О ставу Енглеске у својим извештајима писао је српски представник у Бечу, Коста Цукић, који је о том питању разговарао са енглеским представником у Бечу и покушао да објасни да се војска није повукла због честих сукоба са албанским побуњеницима, који нису поштовали власт султана. Велике силе и Порта нису придавале много важности албанским побуњеницима, што се види из преписке у којој је од Порте тражено да смири

⁶ *Србија 1878: документи*, 626–627; ASDMAE, *Confidenziale – Serie LX, DD, parte IV, settembre–ottobre–novembre 1878*, doc. 2073.

⁷ Момир Самарџић, *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, Нови Сад, 2006, 60.

⁸ У другом члану уговора описана је граница Бугарске, а члан завршава констатацијом да ће разграничење извршити Европска међународна комисија која ће бити састављена од сила потписница уговора, која је требала да води рачуна и да султану остави могућност одбране Источне Румелије али и да забрани подизање утврђења у ширини од 10 km од Самокова. Овим чланом се није помињало да ће комисија вршити разграничење српско-турске границе. Momir Stojaković, *Balkanski ugovorni odnosi*, I, Beograd, 1998, 118; ASDMAE, *Libro Verde, Trattato di Berlino*, articolo 2.

⁹ *Србија 1878: документи*, 599.

¹⁰ Момир Самарџић, *нав. гело*, 61.

¹¹ W. N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after. A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement 1878–1880*, London, 1938, 137–146; ДАС, МИД, ПО, Ф3, Д6, Беч 29. 10. 1878.

албанске побуњенике, али до смиривања није дошло. Србија је припремала терен да разграничење изврши мешовита турско-српска комисија. У први мах се чинило да ће и бити тако. Турска влада за свог представника одредила је Мехмед Али-пашу (Mehmed Ali Pasha), једног од чланова турске делегације на Берлинском конгресу, а посредовао је и дипломатски представник Велике Британије по чијем је наговору турски комесар упутио српској Влади захтев да постави свог представника за обележавање границе. Овај предлог је био прихваћен, па је српска Влада брзо реаговала и на место свог представника поставила генерала Милојка Лешјанина. До неочекиваног преокрета дошло је 20. августа када је аустроугарски дипломатски представник, кнез Вреде (Rittmeister Fürst Wrede), обавестио српског министра, Јована Ристића, да ће европска комисија преузети рад на обележавању српско-турске границе, након чега је и повучено постављење српског представника, генерала Лешјанина, а српској Влади је преостало само да чека формирање међународне комисије.¹²

Комисија је требало да почне са радом 1. септембра 1878. у Београду, али је њен почетак померен за више од месец дана. Шта је био разлог одлагања рада комисије? Представници Енглеске и Турске каснили су са доласком, али је већина представника већ дошла почетком септембра у Београд. Француску је представљао генерални конзул, Рушчук Обаре (Ruschuh Obare), Немачку мајор фон Алтен (Von Alten), Аустроугарску мајор Бимелек (Bimelek), Италију генералштабни потпуковник Гола (Gola), Русију пуковник барон Каулбарс (Kaulbars).¹³ За српског представника постављен је пуковник Милутин Јовановић, а за његовог заменика потпуковник Јован Мишковић, који је 1. октобра 1878. постављен за министра војног у новој Влади Јована Ристића, а заменио га је мајор Јеврем Велимировић.¹⁴ Комисија је на неформалним седницама одлучила да за председника комисије изабере француског представника Обареа, као најстаријег члана комисије, а разматрали су начине за што брже и лакше обележавање граница. Српски представници Јовановић и Мишковић одржали су први састанак са страним представницима, који су до тада стигли, 21. септембра. Истакли су да би за Србију било боље да се граница што пре обележи и тако јој се смање трошкови за издржавање војске која се налазила на немирној српско-турској граници. Страни представници сматрали су да би се требало почети са обележавањем границе од Враћа са чим се нису слагали српски представници, који су познавали климатске услове и сматрали да је боље да се обележавање почне од Канигуле, где је уједно и била почетна тачка нове српско-турске границе на западу. Разлог томе били су лоши временски услови, који ће у позној јесени онемогућити њихов рад на том подручју. Било је упитно и да ли комисија треба да пређе целу трасу нове границе, јер су представници сматрали да би се поједине тачке могле заобићи

¹² Момир Самарџић, *нав. дело*, 67.

¹³ ASDMAE, Moscati VI, Serbia, B-1411, Belgrado, 27. settembre 1878.

¹⁴ ASDMAE, Libro Verde, Confidenziale, LX, parte V, maggio 1879, 9250, Commission internationale pour la délimitation de la Serbie, protocole N1; Момир Самарџић, *нав. дело*, 74.

уколико српски и турски представници постигну договор, али је на инсистирање српског комесара ипак одлучено да се пређе целокупна траса.¹⁵ Пре почетка рада комисије српски представник је указао на неправилности аустроугарских карата и понудио исправке које је направила српска Врховна команда, што није наишло на одобравање представника који су прихватили трасу аустроугарске карте по којој гранична линија иде са Карпине на ушће Коинске у Мораву. Комисија је на наредном састанку 26. септембра одлучила да крене за Ниш и тамо сачека турског представника и на тај начин крене што пре са обележавањем нове границе, како је у свом извештају навео италијански представник, потпуковник Гола.¹⁶ Будући да су се временске прилике погоршавале и да се чекао долазак турског представника, комисија је сматрала да би се прво требало почети са обележавањем српско-бугарске границе. Шта је био узрок таквом ставу? С једне стране, за ту трасу није било неопходно присуство турског представника, а са друге стране несигурност на српско-турској граници због честих упада Албанаца довела је до тог става за који су се највише залагали руски и италијански представник. У време кад је комисија кренула према Нишу, Порта још увек није одредила свог представника о чему сведочи депеша италијанског представника Галвање у Терапији у којој наводи: „Искористио сам прилику током моје посете великом везиру... да питам за одредбе које је у вези с тим предузела царска влада. Сафет паша ми је одговорио да представник турске комисије за обележавање границе са Србијом још увек није номинован. Узимајући у обзир сталне сукобе међу овдашњим становништвом, примат треба да се стави на Србију, а комисија да започне свој рад”. У истој депеши се спомињу и албански нереди на Косову и да је потребно појачање: „Велики Хафиз-паша је послао телеграм са Косова и затражио да му се пошаље 40 батаљона, јер му је јако тешко да успостави и одржи мир”.¹⁷ Коначни долазак британског представника Вилсона, вратило је комисију на почетну тачку, јер је он инсистирао да се прво обележи српско-турска граница и да је стога неопходно чекати долазак турског преставника. Преокрет у обележавању границе проистекао је из става лорда Солзберија, који је сматрао да се промене могу десити само у случају да се са њима сложе све силе потписнице Берлинског уговора, што ће се и десити у октобру када је комисија већ почела са обележавањем српско-турске границе. Консултацијама британске и аустроугарске владе постигнут је договор да иста комисија обележи и српско-турску границу, али да се њене одлуке на крају ускладе са одлукама комисије за обележавање бугарске границе.¹⁸

¹⁵ *Исџо*, 75.

¹⁶ ASDMAE, Moscati VI, Serbia, B-1411, Belgrado, 27. settembre 1878.

¹⁷ ASDMAE, Confidenziale – Serie LX, DD, parte IV, settembre–ottobre–novembre 1878, doc. 2186.

¹⁸ ASDMAE, Libro Verde – Confidenziale, LX, parte V, maggio 1879, 9250, Commission internationale pour la délimitation de la Serbie, protocole N1; Момир Самарџић, *нав. дело*, 77; Confidenziale – Serie LX, DD, parte IV, settembre–ottobre–novembre 1878, doc. 2233.

У време када је почело обележавање српско-турске границе послат је српски дипломатски представник у Цариград на захтев великог везира. Проблеми са обележавањем су настали када се дошло до закључка да се стварно стање на терену разликује од аустроугарских генералштапских карата и да би у случају да се поштује стварно стање на терену на четири места дошло до исправки које би ишле у корист Србије. Овом решењу се противио британски представник Вилсон, али је на крају пристао да његов помоћник Џон Рос (Jon Ross) и Јовановићев помоћник, потпуковник Јован Мишковић, проуче стање на терену пре формалног почетка рада комисије и поднесу извештај којим би олакшали њен будући рад.¹⁹ Српска Влада је знала да ће британски представник штитити турске интересе, али је полагала наде у наклоност руског представника, иако су постојале несугласице и било је јасно да кад се буде обележавала српско-бугарска граница руски представник ће штитити бугарске интересе. Постојало је убеђење да ће руски представник штитити српске интересе на демаркационој линији са Турском. Српска влада је велике наде полагала и у благонаклоност италијанског представника потпуковника Голе и то из два разлога: један, јер су их везивали пређашњи добри дипломатски односи, а други, јер је у то време још увек био јак италијански анимозитет према аустроугарском ширењу на Балкану, а у прилог добрим италијанско-српским односима иду и депеше британског представника Вилсона, који је извештавао своје министарство иностраних дела о наклоности италијанског представника према захтевима Србије.²⁰ Охрабрујућа за Србију је била и подршка аустроугарског представника, као и потврда из самог Беча од грофа Андрашија, који је рекао да се договорена сарадња неће мењати.²¹

Турски представник Јахија-паша дошао је у Ниш 20. октобра тако да је било могуће започети званичан рад комисије, која је свој први састанак имала 22. октобра, кад је одлучено да се обележавање српско-турске границе започне код Врања.²² Чланови комисије стигли су у Врање 25. октобра, а следећег дана је одлучено да се започне обележавање границе на десној обали Мораве, јер скице са леве обале још увек нису биле завршене. По извештијима са терена 27. октобра било је јасно да се неће моћи извршити разграничење по Берлинском уговору, јер су постојала одступања у картама и на терену, али је британски представник²³ био неумољив и сматрао је да се траса треба обележити онако

¹⁹ Момир Самарџић, *нав. дело*, 79; ASDMAE, Confidenziale – Serie LX, DD, parte IV, settembre–ottobre–novembre 1878, doc. 2179.

²⁰ Момир Самарџић, *нав. дело*, 80.

²¹ ДАС, МИД, ПО, Ф3, Д6, 27. 9. 1878; 29. 9. 1878.

²² ASDMAE, Moscati VI – Serbia, B-1411, Nish 22. ottobre 1878; ASDMAE, Libro Verde, 27A, Delimitazioni di frontiera Serba, doc. CCLIV.

²³ Британски представник, Вилсон, инсистирао је на овој одлуци након што је добио извештаје са терена од свог заменика. Према аустријској карти Преполоц се налазио на српској страни вододелнице и давао је турској стратешки значајну тачку за контролу територије, али се испоставило да се Преполоц налази са турске стране вододелнице и да гранична линија оставља Србији значајну тачку за продор на Косово док Турској не оставља добру одбрамбену позицију. Будући

како је учртана на аустроугарским картама без обзира на стално стање. Полазна тачка границе на Морави била је ушће Крешевице у Мораву, а граница је требала да се настави вододелницом између Крешевице и Коњске према Св. Илији.²⁴ Званично обележавање границе почело је 28. октобра. Почетком новембра дошло је до новог проблема чији су узрок поново биле аустроугарске карте. Будући да се турски и енглески представник нису слагали са предлозима осталих представника одлучено је да се обележавање спорне тачке одложи док се турски представник посаветује са Портом.²⁵ Настављено је обележавање границе према Црном врху и споју српско-турске са српско-бугарском границом.²⁶ Нови неспоразуми су настали када је одлучено да крајња тачка српске територије буде поток кроз село Карадник, српски комесар морао је да се приклони већини, али је уложио протестну ноту на ову одлуку, што је изазвало незадовољство осталих представника. Српска Влада је знала да се одлука неће променити, али су хтели да протесна нота уђе у протокол.²⁷ Обележавање границе на левој обали Мораве завршено је 12. новембра, а на десној обали 14. новембра до Бабине горе, када је због временских услова одлучено да комисија прекине са радом и да настави наредне године у априлу/мају.

Обележавањем граничне линије од Пољанице до Бабине горе стекли су се услови да се српска војска повуче унутар граница своје земље, а другу страну су запоселе регуларне турске јединице. Са српском војском повукло се и локално хришћанско становништво пчињског краја, који је припао Турској, у страху од Албанаца и турске војске. Уз гаранције турских и српских власти део становништва вратио се на огњишта, али је део остао у Србији.²⁸ До краја године Србија је имала још један гранични спор на српско-бугарској граници, чији је узрок била једнострана одлука српске Владе да помери граничну линију која се налази у близини српског села Велики Извор. Овај потез српске владе наишао је на осуду Русије, која је одбијала да се направи исправка границе у корист Србије.²⁹ Будући да српска и руска страна нису могле да се договоре предложиле су да

да је за њега било битно да Турској остану добри одбрамбени положаји одлучио је да се граница повуче према аустроугарској карти без обзира где се налазио Преполац. Момир Самарцић, *нав. дело*, 84; ASDMAE, Moscati VI – Serbia, B-1411, Vranje 4. novembre 1878.

²⁴ ASDMAE, Libro Verde – Confidenziale, LX, parte V, maggio 1879, 9250, Commission internationale pour la délimitation de la Serbie, protocole N2; ASDMAE, Moscati VI, Serbia, 1411, Nish 22. ottobre 1878; Vranje 4. novembre 1878; Vranje 5. novembre 1878; ASDMAE, Libro Verde, 27A, Delimitazioni di frontiera Serba, doc. CCLV.

²⁵ ASDMAE, Moscati VI, Serbia, 1411, Vranje 4. novembre 1878; Vranje 5. novembre 1878.

²⁶ ASDMAE, Moscati VI, Serbia, 1411, Vranje 4. novembre 1878.

²⁷ Момир Самарцић, *нав. дело*, 87, ASDMAE, Moscati VI, Serbia, 1411, Vranje 5. novembre 1878.

²⁸ ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, parte VI, giugno-luglio 1879, doc. 3112; ASDMAE, Libro Verde, 27A, Delimitazioni di frontiera Serba, doc. CCLVII; ДАС, МИД, ПО, Ф3, Д6, 30. 10. 1878; 10. 11. 1878. Милош Јагодић, *Насељавање Кнежевине Србије 1861–1880*, Београд, 2004, 137; ASDMAE, Libro Verde – Confidenziale, LX, parte V, maggio 1879, 9250, Commission internationale pour la délimitation de la Serbie, protocole N7.

²⁹ ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, parte VI, giugno, luglio 1879, doc. 3139.

међународна комисија обележи ову границу пре него што званично прекине рад и на тај начин спречи неспоразуме већих размера.³⁰ Будући да се британски представник није слагао са овим предлогом, а руској страни је било стало да се погранични спор реши што је држе могуће да не би довео до погоршања српско-бугарских односа, предложили су да Србија одреди једног официра који ће заједно са руским представником приступити коначном обележавању овог дела границе. Српска влада је одговорила позитивно и послала пуковника Стевана Здравковића. Будући да се није могло наћи повољно решење које би задовољило обе стране пуковник Здравковић је предложио да се спорно земљиште подели између Србије и Бугарске. Руска страна је категорички одбила овакво решење спора и тако је решење спорне границе пренето у наредну годину.³¹

Међународна комисија обележила је границу од Пољанице до Бабине главе, али је стварно стање било такво да Србија шест месеци након Берлинског конгреса није имала јасно дефинисане границе. Док се чекао поновни сусрет комисије за обележавање границе Србија се суочавала са честим упадима Албанаца, који су крајем 1878. и почетком 1879. постали учестали. Централна турска власт није била у стању да контролише албанско становништво унутар својих граница, које је користило ситуацију необележене границе и упадало у Топлички и Врањски округ, а такво понашање за последицу је имало људске жртве и материјалну штету. Због новонасталога стања на необележеној граници српска влада је протестовала на Порти, захтевајући да централна власт успостави мир и спречи упаде Албанаца, што Порти није одговарало јер им је албанска помоћ била потребна да пружи отпор Берлинском уговору током обележавања турско-црногорске границе, тако да је српски апел остао без резултата.³²

Комисија је требало поново да се састане 10. маја 1879, али су сви представници сем турског, који се комисији прикључио у Нишу, били у Београду три дана раније у измењеном саставу. Италијански представник, потпуковник Гола, нестао је на путу за Италију у новембру 1878. па га је заменио мајор Веллини (Vellini), британског комесара мајора Вилсона (Wilson) заменио је капетан Андерсон (Anderson), а српског комесара пуковника Милутина Јовановића заменио је пуковник Стеван Здравковић.³³ Већ на првој седници одржаној 12. маја (30. априла) дошло је до несугласица са турским представником, повод неслагањима био је предлог комисије да се прво обележи српско-бугарска граница, што није одговарало турском представнику који је сматрао да ће обележавањем српско-турске границе доћи до прекида албанских упада на територију Србије. Овај предлог турског представника није подржао британски представник који

³⁰ Момир Самарџић, *нав. дело*, 98.

³¹ *Истѿо*, 96–101.

³² ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, parte VI, giugno–luglio 1879, doc. 3066; Милош Јагодић, „Упади Албанаца у Србију 1879”, *Истѿоријски часопис*, књ. 51, 2004, 89–91.

³³ ASDMAE, Libro Verde, 27A, Delimitazioni di frontiera Serba, doc. CCLVIII; Момир Самарџић, *нав. дело*, 113.

је сматрао да је боље обележити српско-бугарску границу пре повлачења руске војске са територије Бугарске, а и снег на Копаонику додатно је допринео да се комисија одлучи да се прво обележи српско-бугарска граница.³⁴

Комисија је са радом почела 22. маја на деоници Бабина гора место на коме је прекинут рад на српско-турској граници. Истог дана обележена је граница од Бабине горе до Црног врха без несугласица.³⁵ Целокупно обележавање српско-бугарске границе трајало је од 24. маја до 20. јуна 1879. У току рада сви топографи су заједнички снимали границу, а контролисала их је поткомисија. Испред комисије ишли су италијански и аустријски представници које је пратио помоћник српског комесара. У току обележавања овог дела границе поново се појавио проблем узрокован нетачношћу аустроугарских војних карата, па је комисија одлучила да проблем реши тако што ће гранична линија пратити природне карактеристике терена.³⁶ Српска влада је очекивала да ће до исправке границе у њену корист доћи када се комисија сусретне директно са становништвом на терену које није желело да се присаједињи Бугарској.³⁷ Очекивања српске владе нису се испунила јер је комисија остала при ставу да се морају пратити тачке Берлинског уговора. Гранична линија Пирот–Цариброд обележена је топографским правцем назначеним у тексту Берлинског уговора. До несугласица је дошло на линији Брезник–Трн где се још увек налазила српска војска, која није хтела да се повуче из ових места док комисија не заврши њено разграничење. Ристић је остао при ставу да ће војска предати управу након што се обележи цела гранична линија, што је негативно оценио руски представник, који је 28. маја предао ноту српској влади којом је захтевао да њена војска напусти Брезник и Трн. Неколико дана касније српска управа је протерана са поменутих локација.³⁸ Српска војска је 17. јуна напустила Трн истог дана у званичним *Српским новинама* објављено је образложење деловања Србије на овим територијама истичући да је Србија хтела да испуни жељу тамошњег и целог српског народа за спајањем оних округа на истоку који би и по историји и по народности спадали у српску државу.³⁹ Инцидент са Трном и Брезником довео је до погоршања односа Србије са Русијом и Бугарском. У непријатној атмосфери и неслагањима Србије и Русије прошло је и разграничење на Тимоку, у пределу Црноречког и Кулског округа. Последња етапа демаркационе линије био је кулски крај, где је српски представник покушао у преговорима са руским представником да унесе извесне исправке, како

³⁴ Душко М. Ковачевић, *нав. дело*, 81; ASDMAE, Libro Verde, 27A, Delimitazioni di frontiera Serba, doc. CCLVIII; Момир Самарџић, *нав. дело*, 114.

³⁵ ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, parte V, maggio 1879, doc. 2950; ASDMAE, Libro Verde, 27A, Delimitazioni di frontiera Serba, doc. CCLIX.

³⁶ Момир Самарџић, „Извештај српског комесара у Међународној комисији за разграничење Србије о обележавању српско-бугарске границе 1879 године”, *Споменица Историјској Архива Срем*, бр. 2, 2003, 125.

³⁷ Душко М. Ковачевић, *нав. дело*, 81.

³⁸ Момир Самарџић, *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, 124, 125.

³⁹ *Српске новине*, 5. 6. 1879.

би се решило питање власништва и пограничних имања, али су сва залагања да се граница исправи у корист Србије остала без резултата. Руски представник је захтевао да се успостави стара граница, која је постојала пре последњег рата. Српској Влади није преостало ништа друго него да прихвати одређене граничне линије. Рад на обележавању границе завршен је 22. јуна 1879. Бугарска власт била је успостављена на целој територији коју је ослободила српска војска, а која је одлукама Берлинског конгреса додељена Бугарској.⁴⁰

Након обележавања српско-бугарске границе, комисија је требало да заврши посао започет годину дана раније на обележавању српско-турске границе. Будући да је у време прекида обележавања ове граничне линије српски представник уложио протестну ноту која није наишла на добар пријем страних представника поставило се питање: „Шта даље?” Мишљења у српској Влади била су подељена, а и српски представник је замењен. Кнез Милан је сматрао да се треба отклонити негативан утисак представника о Србији и повући протестну ноту, што је и наложио српском представнику, пуковнику Стевану Здравковићу. Протестна нота је и званично повучена 19. маја, али је пет дана касније стигао Ристићев телеграм да се то не чини. Различити ставови кнеза Милана и министра Ристића додатно су закомпликовали ситуацију, будући да је српски представник покушао да стопира опозив протестне ноте у чему није успео, али је изазвао додатно незадовољство страних представника.⁴¹ Главни разлог Ристићевог противљења повлачењу ноте свакако су били учестали напади Албанаца. За Србију је било неопходно да има стратешки јаку границу са које би могла да се брани. Исправка границе код Врања није била могућа, али се српска влада надала да ће се спорна тачка код Препољца решити у њену корист. Српски министар Ристић због настале ситуације одлучио је да упути ноту представницима великих сила у Београду 30. маја 1879. у којој је изложио последице албанских упада у Србију и истакао незаинтересованост турске Владе да реши овај проблем.⁴² Ристићева нота није била благонаклоно примљена. Представници великих сила нису дозволили да се изврши исправка границе утврђене Берлинским уговором, мада су око врањске границе мишљења представника била подељена. Из италијанских дипломатских извештаја види се да је став Министарства спољних послова био за исправку границе. Депретис у депеши упућеној Велинију саветовао је да се води рачуна око обележавања српске границе, да јој се оставе стратешке тачке неопходне за одбрану од Албанаца. Ристићева нота привукла је пажњу италијанског министра Депретиса који се у то време саветовао са италијанским

⁴⁰ Душко М. Ковачевић, *нав. дело*, 83, 84; Момир Самарџић, *нав. дело*, 141; ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, perte VI, giugno-luglio 1879, doc. 3139.

⁴¹ Момир Самарџић, „Извештај српског комесара у Међународној комисији за разграничење Србије о обележавању српско-бугарске границе 1879 године”, 126, 127.

⁴² ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, perte VI, giugno-luglio 1879, doc. 3077; ASDMAE, Moscatti VI, Serbia, 1411, Belgrado 1. VI 1879; Момир Самарџић, *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, 144, 145.

амбасадорима у Паризу и Петрограду. Дао је за право притужбама Ристића у ноти, али је истакао да се Италија не би упуштала у кораке који би били супротни одредбама Берлинског уговора. Пресудно је било противљење британских представника, иако су остали представници сматрали да Србија треба да добије повољнију границу.⁴³ Исправка границе код Врања није била могућа, али су руска и италијанска влада сматрале да се приликом обележавања трасе од Пољанице до Канигуле треба обратити пажња да Србија добије што бољу стратешку границу која ће спречити нове албанске упаде.⁴⁴ Главни проблем за Србију на новој траси граничне линије представљао је став британског представника, који је добио резултате осматрања терена код Преполца који су јасно указивали да постоје разлике границе на карти и стварног стања на терену. Иако се британска Влада крајем 1878. противила да Преполоц припадне Србији, наредне године је променила став, а разлоге томе треба тражити у честим нападима Албанаца, што није одговарало британској Влади, која је желела мир на територији након завршетка рада комисије, стога су новом британском представнику Андерсону стигла упутства британске Владе у којима се наводи да се приликом обележавања границе код Преполца поведе рачуна и да се Србији да добар положај за одбрану од упада пограничног албанског становништва.⁴⁵ Подршка Србији није изостала ни од Аустрије, која је била спремна да изађе у сусрет српским захтевима, али само у оној мери у којој не крше одредбе Берлинског уговора.

Охрабрујући одговори стигли су из Берлина и Париза. Комисија се 3. јула упутила ка граници са Преполцем. Турског представника Јахија-пашу заменио је Џевад-беј до његовог доласка Турску је представљао Абдул Хамид-беј заменик Јахија-паше.⁴⁶ Обележавање границе започето је 7. јула спорна тачка била је планина Ђак која није била добро уцртана на аустријској карти, ова планина се није помињала у Берлинском уговору тако да је остала у склопу Србије, поред тога на српској страни остало је двадесетак села насељених албанским становништвом, који су се противили да се припоје Србији. Протест је уследио и са турске стране, која је захтевала да се граница помери на планину Ђак, али су чланови комисије имали јединствен став да гранична линија треба да се држи вододелнице.⁴⁷ Следећа траса била је сама граница код Преполца за коју се знало да ће правити проблеме. Српски и турски предлог за решење граничног спора су одбијени, остала су два предлога. Један су подржавали италијански, руски и немачки представници, који су сматрали да би границу требало обележити

⁴³ ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, perte VI, giugno-luglio 1879, doc. 3089, 3112, 3166, 3167, 3196; ASDMAE, Moscati VI, Serbia, 1411, Belgrado 10. 7. 1879; Roma 18. 7. 1879.

⁴⁴ Documenti Diplomatici Italiani, seconda serie, volume XI, doc. 767; ASDMAE, Libro Verde – Confidenziale, LX, parte VII, agosto-settembre 1879, doc. 3366, Descriptif de la nouvelle frontière de Serbie.

⁴⁵ Момир Самарџић, *нав. дело*, 147, 148.

⁴⁶ Исто, 148–150; ASDMAE, Moscati VI, Serbia, 1411, Belgrado 15. 7. 1879, Belgrado 21. 7. 1879, Nish 30. 7. 1879; ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, perte VI, giugno-luglio 1879, doc. 3166.

⁴⁷ ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, perte VI, giugno-luglio 1879, doc.3264; Момир Самарџић, *нав. дело*, 151.

вододелницом од које би граница одступала у мери која је неопходна да пут од Преполца ка Приштини остане на турској страни. За овај предлог највише се залагао италијански представник али је наишао на отпор британског представника. Комисија се одлучила за аустријско-француски предлог по коме Турској остале све куће села Преполца, а Србији довољно места северно да може да изгради царину. Српски комесар био је задовољан предлогом јер је таква гранична линија остављала Србији добру одбрамбену позицију, али је негодовање турске стране онемогућило постизање договора и регулисања границе код Преполца. Чекала се званична одлука Порте по том питању, а комисија је наставила да обележава границу према Канилугу.⁴⁸ Одлукама комисије граница Нишког санџака одређена је према нацртима аустроугарских карти. Нови спор је настао код Канилуга где су постојала велика одступања на карти и на терену на шта је указивао српски представник извештајима које му је доставила војна комисија са терена. Сви комесари осим британског и турског прихватили су предлог српског комесара. Да би се решио овај спор организована је поткомисија коју су сачињавали британски, италијански и руски представник који су требали да утврде где би био Канилуг уцртан на аустријској карти. Комисија је одлучила да спој граница буде на тачки која је у аустријској карти уцртана као Вампир. Обележавање границе завршено је 19 августа 1879, извештај српског представника указивао је да је нова гранична линија од Преполца до Канилуга била повољна за Србију. Гранични спор код Преполца ипак је решен по италијанско-руско-немачком предлогу.⁴⁹ Граница на Дрини, уз договор са Аустроугарском била је протоколарно утврђена. Будући да се радило о природној граници на којој није било никаквих спорних питања комисија је утврдила да је уговор јасан и да нема потребе да се иде на Дрину.⁵⁰

Одлукама Берлинског конгреса Србија је добила знатно мање територије од очекиваних, али је то проширење било увећано за више од четвртине њене дотадашње територије. Интереси великих сила међу којима су биле Русија, Аустрија и Енглеска умањили су могућност ширења српске територије на местима која су била директно њихова интересна сфера. Проблеми на српско-бугарској граници око имања остали су да тињају као ново жариште сукоба двеју земаља које ће се разбуктати у наредним годинама.

⁴⁸ ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, perte VII, agosto–settembre 1879, doc. 3276; ASDMAE, Moscati VI, Serbia, 1411, Belgrado 21. 7. 1879; Момир Самарџић, *нав. дело*, 154–156.

⁴⁹ ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, perte VII, agosto–settembre 1879, doc. 3332, 3366, 3376, 3394; LV, 27A – Delimitazioni di frontiera Serba, doc. CCLXVIII; ASDMAE, Moscati VI, Serbia, 1411, Belgrado, 15. 7. 1879; ASDMAE, Libro Verde, Confidenziale, LX, perte VII, agosto–settembre 1879, doc. 3366, Descriptif de la nouvelle frontière de Serbie.

⁵⁰ ASDMAE, Confidenziale, DD, LX, perte VII, agosto–settembre 1879, doc. 3319; LV, 27A – Delimitazioni di frontiera Serba, doc. CCLXVIII; ASDMAE, Moscati VI, Serbia, 1411, Belgrado, 11. 8. 1879; ASDMAE, Libro Verde, Confidenziale, LX, parte VII, agosto–settembre 1879, doc. 3366, Descriptif de la nouvelle frontière de Serbie.

Извори и литература

Необјављени извори:

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri, Moscati VI
Држабни архив Србије – Министарство Иностранних Дела – Политичко одељење

Објављени извори:

Србија 1878: документи

Commission internationale pour la dèlimitation de la Serbie

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri, Libro Verde

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri, Confidenziale

I Documenti Diplomatici Italiani

Литература:

Medlicott W. N. *The Congress of Berlin and after. A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement 1878–1880*. London, 1938

Stojaković, Momir. *Balkanski ugovorni odnosi*, I. Београд, 1998.

Tejlor, Alen J. P. *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*. Sarajevo, 1968.

Војводић, Михајло. *Пуџеви српске дипломатије*. Београд, 1999.

Ђорђевић, Владан. *Србија на Берлинском конгресу*. Београд, 1890.

Јагодић, Милош. *Насељавање Кнежевине Србије 1861–1880*. Београд 2004.

Јагодић, Милош. „Упади Албанаца у Србију 1879”. *Историјски часопис*, књ. 51, 2004.

Ковачевић, Душко М. *Србија и Русија 1878–1889*. Нови Сад, 1998.

Попов, Чедомир. *Француска и Србија 1871–1878*, Београд, 1974.

Ристић, Јован. *Дипломатска историја Србије*, II. Београд, 1898.

Самарџић, Момир. *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, Нови Сад, 2006.

Самарџић, Момир. „Извештај српског комесара у Међународној комисији за разграничење Србије о обележавању српско-бугарске границе 1879 године”. *Споменица Историјског архива Срем*, бр. 2, 2003.